
Etyka maklera w świetle polskiego prawa giełdowego okresu 1921–1939

Autor: Bogusław Piotr Marks

Artykuł opublikowany w „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2011, vol. 14, nr 2, s. 81-92

Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2011/2011_02_marks_81_92.pdf

The Stockbroker's Ethics in the Light of the Polish Stock Exchange Law of 1921–1939 Period

Author: Bogusław Piotr Marks

Source: 'Annales. Ethics in Economic Life' 2011, vol. 14, nr 2, pp. 81-92

Published by Lodz Archdiocesan Press

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2011/2011_02_marks_81_92.pdf

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2011

© Copyright by Bogusław Piotr Marks

Bogusław Piotr Marks

Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania w Łodzi

e-mail: bmarks@onet.eu

Etyka maklera w świetle polskiego prawa giełdowego okresu 1921–1939

1. Uwagi wstępne

Podstawowym zamierzeniem autora niniejszego artykułu jest przeanalizowanie „etycznych aspektów” działalności maklerów na polskich giełdach w okresie od przyjęcia w 1921 r. pierwszej – w niepodległej Polsce – *Ustawy o organizacji giełd* do wybuchu II wojny światowej. Kwestie te – w odniesieniu do wcześniejszego okresu – były częściowo przedstawione w publikacji z konferencji „Etyka w życiu gospodarczym”, która odbyła się w 2009 r.¹ Ważną zmianą, w stosunku do poprzednich uregulowań prawnych dotyczących działalności giełd, było m.in. wprowadzenie w ww. ustawie podziału giełd na pieniężne i towarowe. Pierwsze podlegały Ministrowi Skarbu, zaś drugie – Ministrowi Przemysłu i Handlu.

Prześledzone zostaną podstawowe zapisy ustaw, rozporządzeń i statutów giełdowych oraz inne – istotne dla giełd – dokumenty, które wyznaczały zasady działalności maklerów². Zasady te rozpatrzone będą m. in. z punktu widzenia norm etycznych, konstytuujących ówczesną etykę życia gospodarczego³. Swą uwagę skoncentruję zwłaszcza na tych zasadach działania maklerów giełdowych, które odnoszą się do trybu ich powoływania, praw oraz obowiązków. Swe rozważania ograniczę do maklerów na giełdach pieniężnych.

W literaturze przedmiotu spotyka się różnorodne definicje giełdy. Giełda, określana m.in. jako [...] *organizacja mająca na celu ułatwienie transakcji kupna-sprzedaży oraz ustalenie (w wyniku ześrodkowanej podaży i popytu) właściwej w danej chwili ceny określonego przedmiotu transakcji*⁴, jest jedną z nieodzownych i najistotniejszych instytucji gospodarki rynkowej.

¹ B.P. Marks, *Kwestie etyczne w prawie giełdowym okresu zaborów i pierwszych lat niepodległości Polski (do 1921 r.)*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2010, t. 13, nr 2, s. 71 i n.

² Maklerzy określani byli też mianem: pośredników, agentów przysięgłych, agentów handlowych, sensali oraz stręczycieli giełdowych.

³ Współcześnie przez etykę zawodową rozumie się [...] *zespół norm moralnych i zasad postępowania uznanych za obowiązujące w danej grupie zawodowej*, zob. *Słownik ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa*, pod red. S. Biczyskiego i B. Miedzińskiego, PWE, Warszawa 1991, s. 41.

⁴ Z. Karpiński, *Giełda pieniężna*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. A–N, WP, Warszawa 1981, s. 198. W literaturze przedmiotu nie ma jednomyślności odnośnie do definicji giełdy – por. np. *Encyklopedia Handlowa Orgelbranda*, t. 1, Warszawa 1928, s. 199; M. Weber, *Die Borse*, Gettongen 1896, s. 7; *Finansovo-kreditnyj Slovar*, t. 1 pod red. V.P. Djaczenki, Moskva 1961, s. 139; S. Szczypiorski, *Organizacja*

Na ziemiach polskich giełdy powstały już w okresie zaborów. Do najważniejszych należały giełdy w: Warszawie, Łodzi i Lwowie⁵.

Po wybuchu I wojny światowej – z dniem 2 sierpnia 1914 r. – prawnie wstrzymano wszelką działalność finansową na giełdach Królestwa Polskiego⁶.

Giełda warszawska zaprzestała swej działalności 4 sierpnia 1914 r., choć od początku stycznia 1916 r. odbywały się prywatne zebrania członków Komitetu Giełdowego⁷. Pomimo działań Komitetu na rzecz uruchomienia giełdy zaraz po wojnie i pierwotnej decyzji o otwarciu instytucji od 2 stycznia 1920 r., zaczęła ona funkcjonować dopiero rok później.

Komitet Giełdowy Łódzki działał przez cały okres I wojny światowej, choć po jej wybuchu zawieszono na Giełdzie Łódzkiej dział obrotów giełdowych⁸. Łódzka giełda funkcjonowała wówczas w oparciu o ustawodawstwo rosyjskie. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, zebrania giełdowe wznowiono 2 marca 1920 r.⁹

Następne giełdy pieniężne powstały już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

W 1919 r. we Lwowie założona została giełda pieniężna pod pierwotną nazwą „Zebranie instytucyj finansowych i prywatnych firm bankierskich”¹⁰. Działała ona w oparciu o ustawodawstwo austriackie.

Założycielskie zebranie Giełdy Pieniężnej w Krakowie odbyło się 20 stycznia 1919 r. Dokonano na nim wyboru Wydziału Giełdowego oraz przyjęto projekt statutu¹¹. Giełda ta, podobnie jak lwowska, funkcjonowała na zasadach austriackiego prawa handlowego.

W sierpniu 1920 r. oficjalną działalność zapoczątkowała giełda w Poznaniu¹². Funkcjonowała ona wówczas na zasadach przyjętych z niemieckiego ustawodawstwa giełdowego.

Projekt utworzenia giełdy pieniężnej w Wilnie został wysunięty 13 stycznia 1921 r., podczas narady zwołanej z inicjatywy Departamentu Skarbu. Ze względu na różnorodne problemy, statut Wileńskiej Giełdy Pieniężnej został zatwierdzony przez Departament Skarbu dopiero 23 maja 1921 r.¹³.

i technika handlu zagranicznego, Warszawa 1972, s. 52. Szeroką gamę definicji giełdy przytacza: R. Macyra, *Na rynku hossy i bessy. Giełdy towarowe w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 10–11. Na temat genealogii wyrazu *giełda* zob. w: W. Roscher, *Nauka ekonomii handlu i przemysłu (przekład dr fil. J. Banzemer)*, Warszawa 1889, s. 482–483.

⁵ Szerzej: B.P. Marks, *Giełdy na ziemiach polskich pod zaborami (1817–1918)*, w: *Gospodarcze i społeczne skutki zaborów Polski*, pod red. J. Chumińskiego i K. Popińskiego, GAJT Wydawnictwo 1991 s.c., Wrocław 2008, s. [219]–237.

⁶ L. Kotowicz, *Giełda Warszawska podczas okupacji*, „*Ekonomista*” 1918, nr 4, s. 222.

⁷ Zob. B.P. Marks, *Działalność Warszawskiego Komitetu Giełdowego (1910–1920)*, w: „Prace Historyczno – Archiwalne”, t. XVIII, Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Rzeszowie, Rzeszów 2006, s. 69–70.

⁸ W. Kuźko, *Działalność Komitetu Giełdowego Łódzkiego na rzecz ochrony przemysłu i handlu w Łodzi podczas I wojny światowej*, w: *Dzieje burżuazji w Polsce. Studia i materiały*, t. III pod red. R. Kołodziejczyka, Wrocław 1983, s. [145] i n.

⁹ Na temat działalności Giełdy Pieniężnej w Łodzi, zob. B. Marks, *Łódzka Giełda Pieniężna w II Rzeczypospolitej*, w: *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Pamiętnik*, t. III, cz. II, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. [229]–240.

¹⁰ Dr. M. Paneth, *Giełdy pieniężne*, w: *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej*, [b.m.w. 1928], s. 1125.

¹¹ Archiwum Państwowe w Krakowie, Giełda Pieniężna, sygn. 3, Materiały Wydziału Giełdowego, k. 43.

¹² R. Urban, *Działalność Giełdy Pieniężnej w Poznaniu*, „*Gazeta Bankowa*” 1929, Nr 6, s. 152.

¹³ Centralne Archiwum w Wilnie, Zespół Izby Skarbowej w Wilnie, Fond No p 144, teczka 30, k. 9–10; zob. też: *Sprawozdanie z działalności Wileńskiej Giełdy Pieniężnej za rok pierwszy 1921 r.*, Wilno 1922, s. [3] i n.

Niektórzy autorzy wymieniają także giełdę pieniężną w Katowicach¹⁴. O projektowanej tam giełdzie pisał w 1934 r. jeden z autorów podręcznika o handlu¹⁵. Nie występuje ona jednak wśród instytucji wymienianych w ostatnim przed wybuchem II wojny światowej „Roczniku Polskiego Przemysłu i Handlu” z 1938 r., ani w „Rocznikach Statystycznych” z tamtego okresu¹⁶. Żadnych też materiałów świadczących o jej istnieniu autor niniejszego tekstu nie znalazł podczas swej kwerendy w Archiwum Państwowym w Katowicach.

2. Ustawodawstwo giełdowe w niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej

Wraz ze wzrostem ilości giełd w gospodarce odrodzonej Polski, władze rządowe podjęły działania zmierzające do uporządkowania rynku giełdowego. Prace nad nowym prawem giełdowym, które z jednej strony ujednoliciłyby organizację i funkcjonowanie istniejących giełd, a z drugiej dostosowywało je do nowej rzeczywistości, podjęto z początkiem 1920 r. Trwały one prawie rok. W ich trakcie konsultowano się z reprezentantami poszczególnych giełd (zwłaszcza z przedstawicielami Komitetów Giełdowych) oraz Izb Handlowo-Przemysłowych (w tych ośrodkach, w których istniały).

Pierwszą po odzyskaniu niepodległości ustawę giełdową „O organizacji giełd w Polsce” Sejm Rzeczypospolitej uchwalił 20 stycznia 1921 r.¹⁷.

W odniesieniu do maklerów, w artykule 20 powyższej ustawy stwierdzono, iż *Pośrednictwem przy transakcjach giełdowych mogą zajmować się tylko maklerzy zatwierdzeni przez ministra, któremu dana giełda podlega i że Kwalifikacje, sposób powoływania i zwalniania maklerów oraz ich prawa i obowiązki określą dla każdego rodzaju giełdy [...] przepisy wykonawcze, wydane w drodze rozporządzenia do niniejszej ustawy*¹⁸.

Wspomnianą ustawą wprowadzono m. in. zasadnicze zmiany w strukturze organizacyjnej giełd oraz w zakresie kompetencji poszczególnych organów giełdowych. Na mocy ustawy – obok wcześniej funkcjonujących „ogólnych zgromadzeń członków giełdy” i maklerów – powołano nowe organy: radę giełdową (organ zarządzający sprawami giełdy), komisję dyscyplinarną – rozstrzygającą [...] *zarzuty natury etycznej, stawiane członkom giełdy* oraz komisję rozjemczą, a w jej ramach – sąd rozjemczy, utworzone dla rozstrzygnięcia sporów wynikających z transakcji giełdowych. Szczegółowo określone zostały: sposób powoływania, uprawnienia i obowiązki ww. organów¹⁹.

¹⁴ Zob. np. D.T. Dziuba, *Giełdy i ich archetypy na ziemiach polskich*, Difin, Warszawa 2006, s. 107; R. Czerniawski, *Giełdy*, Bielsko-Biała 1991, s. 24; Z. Karpiński, *op.cit.*

¹⁵ S. Kocot, *Nauka o handlu*, Warszawa 1934, s. 71.

¹⁶ Por. np. „Mały Rocznik Statystyczny 1939”, GUS, Warszawa 1939, s. 235; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1938”, Warszawa [b.d.w.].

¹⁷ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (Dz.U.R.P.) z 1921 r., Nr 13, poz. 71; „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu” (Dz.U.M.S.) z 1921 r., Nr 8, poz. 94; *Giełda Pieniężna w Warszawie*, Warszawa 1923, s. [1]–11.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Kwestie dotyczące rady giełdowej określone zostały w art. 8–12, komisji dyscyplinarnej w art. 13, a komisji i sądu rozjemczego w art. 14.

Ustawa z 1921 r., jak i przepisy ją uzupełniające, zostały wkrótce zastąpione – na mocy ustawy z 31 lipca 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i poprawie gospodarstwa społecznego²⁰ oraz rozporządzenia Rady Ministrów z 22 grudnia tegoż roku – przez „Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1924 r. o organizacji giełd”²¹ (dalej: Rozporządzenie 1924). Stanowiło ono m. in., że do 1 lipca 1925 r. istniejące w Polsce giełdy dostosują swe statuty do nowych przepisów i prześlą je do zatwierdzenia właściwym ministrom. Rozporządzenie to, oprócz Prezydenta Rzeczypospolitej Stanisława Wojciechowskiego, podpisali: Władysław Grabski (Prezes Rady Ministrów i Minister Skarbu), Józef Kiedroń (Minister Przemysłu i Handlu) oraz Antoni Żychliński (Minister Sprawiedliwości).

W odniesieniu do kwalifikacji, sposobu powoływania i zwalniania maklerów przysięgłych oraz ich praw i obowiązków pojawił się w nim zapis, że dla poszczególnych rodzajów giełd odpowiednie przepisy zostaną wydane – w drodze rozporządzenia – przez Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu (dla giełd pieniężnych) i Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu (dla giełd towarowych)²². Podobne zapisy pojawiły się i w następnych rozporządzeniach i ustawach o organizacji polskich giełd.

6 marca 1928 r. ukazało się kolejne rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej zmieniające niektóre postanowienia rozporządzenia z 1924 r.²³, a wkrótce „Rozporządzenie Ministrów: Przemysłu i Handlu, Skarbu oraz Sprawiedliwości z dnia 12 lutego 1930 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o organizacji giełd”, uwzględniające zmiany wprowadzone w marcu 1928 r.²⁴.

Wiele zmian w organizacji giełd wprowadzono po ogłoszeniu nowej Konstytucji Rzeczypospolitej z 23 kwietnia 1935 r. Na mocy jej art. 44 weszła w życie „Ustawa z dnia 18 marca 1935 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1924 r. o organizacji giełd”²⁵. Zmiany wprowadzone tą ustawą dotyczyły głównie giełd towarowych.

3. Etyka maklera w świetle przepisów wykonawczych prawa giełdowego

Jak już nadmieniałem, w powyżej wymienionych ustawach i rozporządzeniach nie zostały szerzej sformułowane przepisy dotyczące maklerów. Uregulowanie tych spraw znalazło się w odrębnych rozporządzeniach. Pierwszym było Rozporządzenie Ministrów Skarbu oraz Przemysłu i Handlu „w przedmiocie powoływania i zwalniania oraz praw

²⁰ Dz.U.R.P. z 1924 r., Nr 71, poz. 687, art. 1 i 2.

²¹ Dz.U.R.P. z 1924 r., Nr 114, poz. 1019. Rozporządzenie to było jednym z elementów działań rządu Władysława Grabskiego zmierzających do naprawy Skarbu Państwa.

²² Tamże, paragraf 29.

²³ Dz.U.R.P. z 1928 r., Nr 27, poz. 250. Zmiany dotyczyły głównie giełd towarowych, na których *przedmiotem obrotu są produkty gospodarstw rolnych*.

²⁴ Dz.U.R.P. z 1930 r., Nr 23, poz. 209.

²⁵ Dz.U.R.P. z 1935 r., Nr 24, poz. 163. Ustawa ta określała m.in. sposób funkcjonowania nowo powstających giełd do czasu ukonstytuowania się rad giełdowych oraz warunki rozstrzygania sporów na giełdach.

i obowiązków maklerów na giełdach pieniężnych w Polsce” z 21 sierpnia 1921 r.²⁶ (dalej: Rozporządzenie 1921). Zostało ono podpisane przez Ministra Skarbu Jana Kantego Steczkowskiego oraz Ministra Przemysłu i Handlu Stefana Przanowskiego. Z chwilą wydania powyższego, swą moc traciły wszelkie wcześniej wydane w tym przedmiocie przepisy. Każdy z maklerów otrzymywał – za pokwitowaniem – jeden egzemplarz Rozporządzenia 1921. Musiało ono być też wywieszane w gmachu giełdy.

W myśl Rozporządzenia 1921 maklerem na giełdzie pieniężnej mogli zostać jedynie obywatele Państwa Polskiego w przedziale wieku 35–70 lat, którzy byli w stanie udowodnić²⁷:

- znajomość zasadniczych wiadomości z dziedziny prawa handlowego i wekslowego oraz wszystkich przepisów prawnych, odnoszących się do obrotu pieniężnego, obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej;
- znajomość miejscowych zwyczajów rynku oraz przebiegu operacji pieniężnych i dewizowych;
- że byli samodzielnymi kupcami lub przez dłuższy czas zajmowali kierownicze i odpowiedzialne stanowiska w bankowości, handlu lub przemyśle, względnie posiadali odpowiednie kwalifikacje do zajmowania takich stanowisk;
- znajomość języka polskiego w mowie i w piśmie.

Maklerzy mogli pełnić swe obowiązki w przewidzianym przedziale wieku chyba, że wcześniej zostali przez władze giełdy zwieszani w wykonywaniu czynności maklerskich lub też pozbawieni prawa do zajmowania się pośrednictwem giełdowym.

Aby zostać maklerem giełdowym trzeba było wcześniej przedstawić radzie giełdowej podanie udowadniające posiadane kwalifikacje i złożyć egzamin z „wymaganych wiadomości”²⁸. Wyboru maklerów dokonywała rada giełdowa spośród kandydatów zakwalifikowanych przez komisję kwalifikacyjną, a ostatecznie zatwierdzał ich Minister Skarbu. Mógł on odrzucić przedstawione kandydatury i wówczas rada giełdowa zobowiązana była w terminie 4. tygodniowym przeprowadzić nowe wybory. W przypadku, gdy kandydaci trzykrotnie nie uzyskali zatwierdzenia, Minister Skarbu mógł osobiście mianować maklerów, o czym pisemnie musiał powiadomić radę giełdową.

Zatwierdzeni maklerzy, po złożeniu przysięgi na ręce komisarza giełdowego (w obecności władz giełdy), zobowiązani byli podpisać zobowiązanie, że poza sprawowanym urzędem nie będą się zajmowali [...] *żadnymi sprawami związanymi nawet pośrednio z handlem lub przemysłem ani też pozostawać na służbie w przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych w charakterze pełnomocników stałych lub urzędników*²⁹. Nie mogli też być uczestnikami spółek firmowych, firmowo-komandytowych z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjnych.

Natychmiast po otrzymaniu nominacji musieli wykupić świadectwo maklerskie lub też kartę przemysłową. Natomiast od rady giełdowej otrzymywali – opieczętowaną i poświadczoną przez właściwy sąd – księgę maklerską. Dopiero wówczas mogli przystąpić do wykonywania swych obowiązków.

²⁶ Dz.U.R.P. z 1921 r., Nr 83, poz. 586.

²⁷ Tamże, paragraf 2.

²⁸ Egzamin nie mógł trwać krócej niż pół godziny. Komisja egzaminacyjna składała się z 6 osób: komisarza giełdowego, 3 członków rady giełdowej, starszego maklera lub jego zastępcy oraz sekretarza giełdy.

²⁹ Dz.U.R.P. z 1921 r., Nr 83, poz. 586, paragraf 11.

Wspomniane Rozporządzenie 1921 zobowiązywało maklerów do pobytu w sali zebrań giełdowych przez cały okres ich trwania i do osobistego wykonywania nałożonych na nich obowiązków, zgodnie z przepisami prawa handlowego, jak i dotyczącymi giełd pieniężnych w Polsce.

Maklerami nie mogły zostać osoby, które nie mogły być członkami giełdy, tj.:³⁰

- duchowni,
- wojskowi,
- urzędnicy państwowi, samorządowi, sędziowie oraz urzędnicy instytucji państwowych i samorządowych,
- niewypłacalni na czas trwania postępowania upadłościowego, a po jego ukończeniu – jeżeli upadły uznany został winnym bankructwa prostego lub podstępnego,
- skazani za zawodowe przemytnictwo lub lichwę,
- pozbawieni wyrokiem sądowym praw wyborczych lub pozbawieni honorowych praw obywatelskich – tak długo, dopóki to pozbawienie trwało,
- wykluczeni orzeczeniem komisji dyscyplinarnej z którejkolwiek giełdy. Nadto nie mogły zostać członkami giełdy [...] *osoby, które pod względem prawa rozporządzenia majątkiem nie są własnowolne.*

Maklerzy na giełdach pieniężnych – w związku z pośrednictwem przy transakcjach giełdowych – zobowiązani byli do³¹:

- dochowania dokonanych transakcji w „bezwzględnej tajemnicy”;
- przestrzegania mocodawców o podejrzeniu zamiaru świadomego wprowadzenia w błąd przez kontrahentów;
- wręczania stronom tymczasowych kart umowy (zawierających m. in. dane sprzedających i kupujących walory) z chwilą zaakceptowania przez nich umowy z instytucją;
- zarejestrowania wszystkich operacji dokonanych po ustaleniu dziennych kursów;
- poprawnego zapisania każdej dokonanej operacji do księgi maklerskiej;
- wnoszenia do kas właściwych urzędów wszelkich podatków i opłat do których byli zobowiązani odnośnymi przepisami;
- wykonywania dodatkowych czynności „uczciwego i bezstronnego pośredniczenia”, uchwalanych przez radę giełdową;
- troszczenia się o usunięcie z giełdy pośredników nie będących „zatwierdzonymi” maklerami.

Szeroki był też wykaz działań, które zabroniono wykonywać maklerom giełdy pieniężnej. Należały do nich³²:

- dokonywanie transakcji na własny rachunek;
- informowanie stron o istniejącym kursie w sposób niezgodny z prawdą;
- świadome ukrywanie w raportach dziennych części operacji lub zaznaczanie ich „w formie fikcyjnej”;
- branie udziału w operacjach odbywających się poza gmachem giełdy, niepodlegających kontroli rady giełdowej;
- zawieranie umów z osobami lub firmami, które – w myśl ustawy giełdowej z 1921 r. – nie miały do tego prawa;

³⁰ Dz.U.R.P. z 1921 r., Nr 13, poz. 71, Art. 6.

³¹ Dz.U.R.P. z 1921 r., Nr 83, poz. 586, paragraf 15.

³² Tamże, paragraf 16.

- „tendencyjne” namawianie stron do dokonania transakcji;
- „zaleganie” w prowadzeniu księgi maklerskiej;
- pobieranie kurtażu³³ większego, aniżeli ustanowiony przez radę giełdową.

Maklerzy nie mogli pobierać kurtażu, jeżeli pośredniczyli w transakcjach giełdowych dokonywanych przez władze rządowe.

W przytoczonym Rozporządzeniu 1921 ściśle określono też sposób postępowania maklerów po zawarciu transakcji. Musieli oni niezwłocznie dostarczyć umawiającym się stronom krótkie umowy tymczasowe, a następnie na ich żądanie przesłać – szczegółowo określone co do formy zapisu – ostateczne karty umów. Wszelkie zawarte transakcje powinni, jeszcze w dniu ich zawarcia, wpisywać do swych ksiąg maklerskich. Tylko bowiem tak odnotowane transakcje nabierały „wagi pełnego dowodu”. Zobowiązani też byli po upływie każdego miesiąca odprowadzać do właściwej kasy opłaty stemplowe na rzecz Skarbu Państwa.

Szczególne obowiązki spoczywały na – wybieranych spośród wszystkich maklerów na okres trzyletni – starszych maklerach. Należały do nich³⁴:

- nadzór nad działalnością pozostałych maklerów;
- zbieranie informacji o dziennych kursach;
- informowanie władz giełdowych (rady giełdowej) o wszelkich próbach niestosowania się do przepisów obowiązujących giełdę;
- udzielanie wszelkich wyjaśnień komisarzowi giełdowemu;
- podpisywanie ceduł giełdowych;
- udział z głosem doradczym w ogólnych zgromadzeniach członków giełdy i rady giełdowej;
- sprawowanie wszystkich funkcji zalecanych przez władze giełdowe.

W razie nieobecności starszego maklera jego obowiązki przejmował uprzednio wybrany zastępca. Gdy nieobecność ta przedłużyła się do ponad 3 miesięcy, rada giełdowa miała prawo wystąpić z wnioskiem o zwolnienie z funkcji starszego maklera.

W przypadku złożenia podania o zwolnienie z urzędu maklera, maklerzy musieli dopilnować uregulowania wszelkich do nich pretensji i mogli ustąpić dopiero po przedłożeniu dowodów komisarzowi giełdowemu, że pretensje te zostały w pełni uregulowane. Przed ustąpieniem maklerzy zobowiązani byli do złożenia ksiąg maklerskich do archiwum. Księgi te powinny tam trafić także po śmierci maklera, a zająć się tym powinna jego rodzina.

Maklerzy, którzy w trakcie pełnienia swych obowiązków ulegli „karno-sądowemu zasądzeniu”, podlegali zwolnieniu z urzędu w trybie natychmiastowym. Natomiast za niestosowanie się do obowiązujących praw i przepisów, podlegali ze strony komisji dyscyplinarnej szereg karom, jak³⁵:

- „ostremu napomnieniu” udzielonemu przez radę giełdową na piśmie;
- zawieszeniu w czynnościach do 30 dni;
- zawieszeniu w czynnościach w połączeniu z wnioskiem rady giełdowej do Ministra Skarbu o odebranie praw sprawowania tego urzędu.

³³ Kurtaż to wynagrodzenie otrzymywane przez maklera za pośrednictwo w kupnie lub sprzedaży walorów giełdowych.

³⁴ Dz.U.R.P. z 1921 r., Nr 83, poz. 586, paragraf 26.

³⁵ Tamże, paragrafy 32 i 33.

Jedynym prawem maklera giełdowego zapisanym w Rozporządzeniu 1921 było prawo do corocznego urlopu. Zatwierdzić je jednak musiała rada giełdowa.

Kolejnym dokumentem regulującym działalność maklerów na giełdzie było Rozporządzenie Ministrów Skarbu oraz Przemysłu i Handlu z 20 kwietnia 1923 r. „w przedmiocie powoływania i zwalniania oraz praw i obowiązków maklerów na giełdach pieniężnych w Polsce” (dalej: Rozporządzenie 1923)³⁶. Było ono skorelowane z wcześniejszym rozporządzeniem Rady Ministrów z 1 lipca 1922 r., którym rozciągnięto moc *Ustawy z 20 stycznia 1921 r. o organizacji giełd* na Ziemię Wileńską³⁷.

W porównaniu do poprzedniego, w Rozporządzeniu 1923 wprowadzono szereg zmian w poszczególnych paragrafach. Dla przykładu: maklerem mógł zostać obywatel Rzeczypospolitej Polskiej już w wieku 30 lat, który [...] *był samodzielnym kupcem lub też przez czas dłuższy zajmował kierownicze i odpowiedzialne stanowisko w bankowości, handlu lub przemyśle* lub posiadał [...] *odpowiednie do zajmowania tego stanowiska kwalifikacje*³⁸. Dopuszczono – za zgodą komisarza giełdowego – wydawanie maklerom zezwoleń na prowadzenie przez nich na własny rachunek przedsiębiorstwa handlowego lub przemysłowego pod warunkiem, że przedsiębiorstwo to [...] *z natury swojej nie może ujemnie wpływać na bezstronność maklera przy spełnianiu jego czynności maklerskich*³⁹. Pozwolenie takie mogło być wydane warunkowo i w każdej chwili odwołane, np. w przypadku niedopełnienia warunków na podstawie których zostało wydane lub też zmiany prawnej organizacji przedsiębiorstwa prowadzonego przez maklera. Doprecyzowano i uszczegółowiono też inne zapisy.

Pięć lat później ukazało się następne „Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu z dnia 26 listopada 1928 r. o powoływaniu i zwalnianiu oraz prawach i obowiązkach maklerów przysięgłych na giełdach pieniężnych”⁴⁰ (dalej: Rozporządzenie 1928). Sygnowali je: Minister Skarbu – Gabriel Czechowicz oraz Minister Przemysłu i Handlu – Eugeniusz Kwiatkowski. Wraz z wejściem w życie tegoż rozporządzenia swą moc traciło Rozporządzenie 1923.

W Rozporządzeniu 1928 powtórnie zmieniono przedział wieku maklera giełdowego. Mógł nim zostać obywatel Rzeczypospolitej Polskiej w wieku od 35 do 60 lat włącznie. Swoje obowiązki makler taki mógł pełnić – o ile wcześniej nie został zwolniony lub dobrowolnie nie ustąpił – do ukończenia 70. roku życia, choć granica ta mogła być przesunięta przez Ministra Skarbu na wniosek rady giełdowej⁴¹.

Na nowo zdefiniowano kategorie osób, które nie mogły zostać maklerami przysięgłymi. Były to osoby, które:

- na mocy paragrafów 10 i 11 Rozporządzenia 1924 – zmienionego później rozporządzeniem z 6 marca 1930 r. – nie mogły zastępować na giełdzie członka giełdy;
- zostały zwolnione ze stanowiska maklera przysięgłego w drodze dyscyplinarnej (przez okres 3 lat od daty zwolnienia);
- zostały zwolnione ze stanowiska maklera na mocy obowiązującego prawa.

³⁶ Dz.U.M.S. z 1925 r., Nr 11, poz. 316.

³⁷ Dz.U.R.P. z 1922 r., Nr 65, poz. 585.

³⁸ Dz.U.M.S. z 1925 r., Nr 11, poz. 316, paragraf 2.

³⁹ Tamże, paragraf 11.

⁴⁰ Dz.U.M.S. z 1929 r., Nr 3, poz. 27.

⁴¹ Tamże, paragrafy: 2 i 30.

Maklerom zakazano pośredniczenia w zawieraniu lub potwierdzania zawarcia umów pomiędzy osobami, które nie były członkami giełdy, a także handlu walorami niedopuszczonymi do notowań i obrotów na danej giełdzie, choć w wyjątkowych wypadkach rada giełdowa mogła wydać maklerowi pozwolenie na takie transakcje. Poza giełdą maklerzy przysięgli mogli pośredniczyć przy zawieraniu – i kartą umowy stwierdzać zawarcie – tylko takich transakcji, których stronami byli wyłącznie członkowie danej giełdy, a przedmiotem transakcji – wartości dopuszczone na tej giełdzie do notowań i obrotów.

Zachowano obowiązki maklerów związane z pośredniczeniem w zawieraniu transakcji na giełdzie (wymienione w poprzednich rozporządzeniach). Uszczegółowiono sposób wypisywania kart umów i prowadzenia ksiąg maklerskich oraz ich zawartość, a także warunki udostępniania tychże właściwym organom giełdowym.

Za dopuszczenie się czynów nieetycznych, czy też [...] *niestosowanie się do obowiązujących przepisów prawnych i regulaminowych oraz wszelkie wykroczenia, popełnione w związku z wykonywaniem swych czynności*⁴², maklerzy przysięgli odpowiadali przed komisją dyscyplinarną dla maklerów przysięgłych, która miała m. in. prawo do zawieszenia ich w czynnościach do 6 miesięcy, a także nałożenia na nich innych – wymienionych już wcześniej – kar.

W Rozporządzeniu 1928 doprecyzowano też sposób regulowania przez organy giełdowe – w tym i izby maklerskie, które każdorazowo powinny być powołane, gdy przy danej giełdzie działało ponad 10 maklerów przysięgłych – wszelkich pretensji z tytułu czynności maklerskich w stosunku do maklerów zwolnionych z mocy prawa lub też w drodze dyscyplinarnej, ustępujących dobrowolnie oraz w przypadku śmierci maklera.

Powyższe rozporządzenie było ostatnim w okresie międzywojennym regulującym działalność maklerów przysięgłych na giełdach pieniężnych. W roku poprzedzającym wybuch II wojny światowej ukazało się jeszcze rozporządzenie dotyczące maklerów na giełdach towarowych.

Wspomniane w artykule przepisy giełdowe znalazły swe odzwierciedlenie w statutach poszczególnych giełd pieniężnych. Dla przykładu: w statucie Giełdy Pieniężnej w Łodzi (GPL) zapisy odnoszące się do maklerów znalazły się w paragrafach 43 i 44⁴³.

4. Uwagi końcowe

Polskie prawo giełdowe powstawało w oparciu o wzory zaczerpnięte z prawodawstwa państw obcych, głównie austriackiego. Kształtowało się ono w warunkach gwałtownych przeobrażeń układów społecznych, politycznych i gospodarczych, związanych z odzyskaniem niepodległości przez Polskę⁴⁴.

Regulacje prawne dotyczące trybu powoływania i zwalniania maklerów giełdowych oraz ich praw i obowiązków ulegały – w wymienionym tu okresie – kilkukrotnym zmianom.

⁴² Tamże, paragraf 33.

⁴³ „Monitor Polski” z 28 marca 1922 r., Nr 71. Tekst statutu GPL znajduje się m. in. w zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie, Zespół Giełdy Pieniężnej, sygn. 163.

⁴⁴ Zob. np. Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 1–4, Warszawa 1967–1985; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939*, KiW, Warszawa 1999. Tam też można znaleźć podstawową literaturę dotyczącą omawianego tu okresu.

Kształtowały się one pod wpływem szeregu dyskusji przedstawicieli giełd, handlu i działaczy gospodarczych, którzy wskazywali na konieczność dostosowania prawa giełdowego do zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej Polski w okresie międzywojennym. O tym, jak ważna była sprawa uregulowania działalności maklerów, świadczy m. in. to, że sfera ta została objęta własnymi, odrębnymi przepisami prawnymi. Prawodawca z pewnością rozumiał, jak istotne znaczenie dla sprawnego funkcjonowania tej ważnej instytucji – nie tylko zresztą dla niej samej, ale i dla całej gospodarki – ma regulacja tego obszaru. W dodatku maklerzy byli bodaj jedyną z niewielu grup zawodowych – w omawianym tu okresie – których działalność została objęta ogólnymi rozporządzeniami rządowymi.

Już w projekcie pierwszej ustawy o organizacji giełd, zapisy uzasadniające szczególną pozycję maklera giełdowego uzasadniano w następujący sposób: *Stanowisko maklera giełdowego jest stanowiskiem zaufania i dla podniesienia tego urzędu przewiduje się mianowanie maklerów przez właściwych ministrów*⁴⁵.

Osoby wykonujące zawód maklera przysięgłego musiały spełniać nie tylko wysokie wymagania fachowe, ale i moralne. Od kandydatów na maklera giełdowego żądano posiadania odpowiednich – do zajmowania tego stanowiska – kwalifikacji oraz doświadczenia w sferze handlu. W rozporządzeniach szczegółowo określono zakres i sposób wykonywania powierzonych im pracy. Sformułowano ramy spoczywających na nich obowiązków i wyznaczono katalog restrykcji za ich niedopełnienie. Jeszcze wyższe wymagania i dużo szerszy zakres obowiązków spoczywały na starszych maklerach. Przyjęcie i należyte wykonywanie swych powinności, zatwierdzeni przez organa giełdowe maklerzy zobowiązani byli potwierdzać złożeniem przysięgi (uroczystego przyrzeczenia)⁴⁶.

O wysokiej pozycji maklerów w strukturze giełdy świadczy też m. in. fakt niewielkiej płynności ich składu na krajowych giełdach pieniężnych. Tworzyli oni swoisty „zamknięty krąg osób”, którego zmiany rzadko podlegały większym fluktuacjom. Zazwyczaj zmiany te następowały tylko w przypadku śmierci któregośkolwiek z nich. Przykładem może tu być np. stabilny skład maklerów na GPL⁴⁷.

A jak wyglądały wzajemne stosunki pomiędzy maklerami danej giełdy, czy też pomiędzy maklerami różnych giełd? Jak kształtowały się relacje pomiędzy maklerami a klientami korzystającymi z ich usług? Jednoznacznych odpowiedzi na te pytania trudno udzielić, gdyż autorowi nie udało się dotrzeć do jakichkolwiek materiałów na ten temat. Brak tychże może jednak świadczyć o tym, że stosunki te układały się poprawnie, a poufny ich charakter sprawiał, że wszelkie nieprawidłowości w pracy maklerów pozostawały wewnętrzną sprawą firmy. Z dużą dozą pewności można twierdzić, że maklerzy przysięgli ściśle stosowali się do prawnie nałożonych na nich obowiązków. Tylko bowiem przestrzeganie prawa giełdowego mogło gwarantować należyte funkcjonowanie instytucji i zaufanie do niej.

⁴⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów*, mikrofilm 20055, k. 33–34, cyt. za: R. Macyra, *op.cit.*, s. 122.

⁴⁶ Maklerzy towarowi składali przysięgę o treści: *Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że powierzono mi obowiązki maklera spełniać będę z całą sumiennością i bezstronnością i pomny swej odpowiedzialności przestrzegać będę w ich spełnianiu obowiązujących mnie przepisów ustawowych i zasad etyki kupieckiej. Tak mi, Panie Boże, dopomóż*, cyt. za: S. Ołowiński, *Maklerzy przysięgli na giełdach towarowych*, „Gazeta Bankowa” 1938, Nr 11–12, s. 203.

⁴⁷ Zob. np. Sprawozdania Rady Giełdowej Giełdy Pieniężnej w Łodzi [za lata 1923–1930].

Zaufanie i pewność stawały się podstawą funkcjonowania giełd. W prawie giełdowym omawianego okresu można doszukać się szeregu norm moralnych służących potrzebie zaufania, takich, jak np.: „nie oszukuj”, „bądź odpowiedzialny za słowo”, „nie kradnij”, etc.⁴⁸.

Uchwalane przepisy giełdowe nie tylko ściśle regulowały „techniczną” stronę funkcjonowania giełd, ale w ogromnym stopniu wpływały na etyczne i moralne postawy wszystkich jej uczestników, w tym i maklerów przysięgłych. Dobitnie potwierdzają to przykłady przytoczone w niniejszym artykule.

Odpowiednie paragrafy ustaw i rozporządzeń giełdowych, m. in. ściśle określające zakres obowiązków i uprawnień maklerów oraz restrykcji za ich niewypełnienie, stawały się swego rodzaju kodeksami zasad etycznych obowiązujących agentów giełdowych.

Prawo giełdowe nie tylko oddziaływało na zachowania etyczne uczestników giełd, ale i samo podlegało uwarunkowaniom moralnym⁴⁹. W artykule zostały zaprezentowane jedynie wybrane aspekty działalności maklerów giełdowych. Z pewnością kwestie te wymagają dalszych badań, choćby np. w kontekście tworzenia współczesnych regulacji prawnych rynku kapitałowego⁵⁰, czy też etycznych kodeksów i programów różnych firm⁵¹.

W zakończeniu trzeba też zaznaczyć, iż urozmaiceniu, a zarazem skomplikowaniu ulegał – w omawianym tu okresie – obraz myśli ekonomicznej, filozoficznej i etycznej. Narastanie wewnętrznych sprzeczności i konfliktów w systemie kapitalistycznym⁵², zaowocowało m. in. pojawieniem się nowego nurtu w myśli ekonomicznej, jakim stał się keynesizm. Rozpowszechniały się orientacje etyczne związane z ideą socjalizmu oraz z różnymi odmianami popularnej wówczas filozofii pozytywizmu⁵³. Ewoluowały inne doktryny, jak np.: liberalizm ekonomiczny, nurt socjologiczno-historyczny, czy też instytucjonalizm⁵⁴. Wszystkie te prądy z pewnością oddziaływały – na zasadzie sprzężenia zwrotnego – na prawodawstwo, w tym również i giełdowe. Zamiarem autora nie było jednak badanie – w niniejszym artykule – tych oddziaływań.

⁴⁸ Normy te omawia m.in. M. Ossowska, *Normy moralne. Próba systematyzacji*, PWN, Warszawa 1970, s. 113 i n.

⁴⁹ Szerzej na temat wzajemnego oddziaływania prawa i moralności zob. M. Ossowska, *Socjologia moralności. Zarys zagadnień*, Warszawa 1969, s. 139 i n.; J. Wróblewski, *Oceny i normy moralne w wykładni prawa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1961, seria I, z. 22.

⁵⁰ Por. J. Socha, *Rynek papierów wartościowych w Polsce*, OLYMPUS, Warszawa 2003, s. 31 i n.

⁵¹ Zob. np.: A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne programy firm: teoria i praktyka*, w: *Etyka biznesu, gospodarki i zarządzania*, W. Gasparski, A. Lewicka-Strzałecka, D. Miller, Wydawnictwo WSHE w Łodzi 1999, s. 161 i n.; A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne standardy firm i pracowników*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1999.

⁵² Ich kumulacja nastąpiła w okresie tzw. Wielkiego Kryzysu Gospodarczego w latach 1929–1933/35.

⁵³ Zob. np.: *Etyka*, H. Jankowski (red.), PWN, Warszawa 1973, s. 225 i n.; S. Soldenhoff, *Wprowadzenie do etyki*, PWN, Warszawa 1972, s. 178 i n.

⁵⁴ Szerzej: W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2000, s. 148 i n.; J. Godłów-Legiędź, *Liberalizm. Od ekonomii klasycznej do polityki transformacji*, ABSOLWENT, Łódź 2001.

The Stockbroker's Ethics in the Light of the Polish Stock Exchange Law of 1921–1939 Period

Summary

The stock exchange is regarded as one of the key institutions of market economy. Stockbrokers were a truly essential group of workers of the stock exchanges. It was on the level of their organization and professional ethics that depended the level of efficient functioning of this institution.

The basic law regulations, orders and stock charters were traced in this paper as well as – essential for exchanges – different documents, which marked principles of stockbrokers' activity. These principles were considered from the point of view of the ethical norms establishing the contemporary ethics of economic life. My special attention was concentrated on these principles of stockbrokers' activities which concern the way of their appointing, rights as well as duties.

„Ethical aspects” of stockbrokers' activity on the Polish stock-exchanges were traced for the period from acceptance, in 1921, the first in independent Poland *Act of exchanges organization* to the outbreak of World War II.

Except stock exchanges which were formed during the Period of the Partitions of Poland (in Warsaw and Lodz), and which resumed their activities after World War I, the new ones were created when Poland had regained its independence. Stock exchanges – except the above-mentioned – were organized in Cracow, Poznan, Vilnius and in Lvov. In initial period of the second Republic of Poland acted six commodities exchanges too.

The comparatively quick unification of exchange law by the government of independent Poland was the expression of understanding the importance which was fulfilled (not only) in economy by the institution of stock exchange. In turn, issuing separate regulations for stockbrokers was proof of high position held by this group in the structure of the basic organs of a stock exchange.

Key words: *stockbroker, ethics, exchange law*

Translated by *Stanislaw Olko*